

PENTTI MALASKA

Ennalta näkijä,
edellä kulkija

English synopsis included

Laura Pouru • Markku Wilenius • Karin Holstius • Sirkka Heinonen (toim.)

SISÄLLYSLUETTELO

Lukijalle 8

OSA I JOHDANTO

1. Johdatus Pentti Malaskan ajattelun maailmaan 13
Markku Wilenius
2. Muistelmia Pentti Malaskan elämästä ja kasvusta ajattelijaksi 27
Karin Holstius
3. Tulevaisuustietoisuudesta ja tulevaisuudesta tietämisestä 51
Pentti Malaska

OSA II KESTÄVÄN KEHITYKSEN KOLME HAASTETTA

4. Ihmiskunnan luontosuhteen korjaaminen 67
Laura Pouru
5. Yhteisen globaalien kehityksen asettaminen etusijalle 89
Laura Pouru
6. Inhimillinen potentiaali kehityksen ensisijaisena ylläpitäjänä 103
Laura Pouru

OSA III PENTTI MALASKAN TUTKIMUKSEN OSA-ALUEITA JA MENETELMIÄ

7. Planetaarinen mallintaminen ja energiatutkimus 120
Planetaarinen tietoisuus ja planetaarinen tilastotoimi 121
Karin Holstius
- Eksergia- ja ASA-analyysi 127
Jyrki Luukkanen
- Energiaverovertailua ja energia- ja ympäristöpolitiikan käytäntöjä 129
Jarmo Vehmas

8. Visionäärinen johtaminen	132
Pentti Malaska systeemiajattelijana ja strategisen ajattelun kehittäjänä	133
<i>Jari Kaivo-oja</i>	
Tulevaisuusajattelu ja visionäärinen johtaminen	137
<i>Markku Wilenius & Laura Pouru</i>	
Visionääristä johtamista käytäntöön Ilpon Akatemiassa	149
<i>Karin Holstius</i>	
9. Muita Pentti Malaskan kiinnostuksen kohteita	152
Tulevaisuudentutkimus, operaatiotutkimus, tilastotiede ja matemaattinen mallintaminen	153
<i>Jari Kaivo-oja</i>	
Opinnäytekerho	157
<i>Karin Holstius</i>	
Kiina-yhteyksiä	159
<i>Karin Holstius</i>	

OSA IV TULEVAISUUDENTUTKIMUKSEN ALAN JA VERKOSTOJEN RAKENTAMINEN

10. Kertomuksia kohtaamisista Pentti Malaskan kanssa	166
Pentti Malaska - mies aina aikaansa edellä	167
<i>Ilkka Virtanen</i>	
Pentti Malaskan yhteistyötä filosofien kanssa	173
<i>Ilkka Niiniluoto</i>	
Kohtaamisiani Pentti Malaskan kanssa	175
<i>Olavi Borg</i>	
Vuorovaikutusta ja tietotekniikkaa	179
<i>Marja-Liisa Viherä</i>	
Ihmisen henkisestä kasvusta tasapainoa talouskasvulle	181
<i>Reijo Wilenius</i>	
Pushing the Epistemological Boundaries of Futures Studies	183
<i>Ted Fuller</i>	

Collaboration through the Club of Rome <i>Eleonora Barbieri Masini</i>	185
For the Love of Pentti <i>Jim Dator</i>	187
11. Tulevaisuudentutkimus merkitysten luojana <i>Sirkka Heinonen</i>	189
KIRJAN TEKEMISEEN OSALLISTUNEET HENKILÖT	206
LÄHTEET	209
PART V BRIEF INTRODUCTION TO PENTTI MALASKA'S FUTURES THINKING	
Note to the Reader	227
Collection of Poems Written by Pentti Malaska	228
Articles:	
Futures Consciousness and the Knowledge of the Future <i>Pentti Malaska</i>	235
Society, Consciousness and Change - An Inquiry into Pentti Malaska's Futures Thinking <i>Markku Wilenius</i>	251
Trust Makes This Organization Unique - Looking at the Future of Work through Two Human-Centric Organizations <i>Sofi Kurki & Markku Wilenius</i>	261
LIITTEET	
Liite 1. Pentti Malaskan ansioluettelo	277
Liite 2. Pentti Malaskan julkaisuluettelo - List of Publications	281

Pentti Malaska - mies aina aikaansa edellä

Ilkka Virtanen

Pentti Malaskaan jos kehen sopii tuo otsikon toteamus täydellisesti. Me hänen oppilaansa totesimme sen jo varhain ja niinpä toimitimme poikkeuksellisesti jo hänen 40-vuotissyntymäpäivänsä kunniaksi tieteellisen juhlaulkaisun. Toimenpide toistettiin 10 vuotta myöhemmin. Kun Pentin 60-vuotispäivä vuonna 1994 lähestyi, piti keksiä jotain uutta muistamista. Syntyi ajatus esittää hänelle tervehdyspuheenvuorot kokoelmana videotallenteita ja kirjeitä. Oma valintani oli henkilökohtaisen kirjeen laatiminen. Kokoelmahanke ei kuitenkaan toteutunut, ei ainakaan suunnitellussa muodossaan. Pentti ei koskaan saanut hänelle osoittamaani kirjettä.

Asiantila jäi minua vaivaamaan. Viisitoista vuotta myöhemmin sain kuitenkin tilaisuuden korjata tapahtuneen vahingon. Pentti sai vuonna 2009 Suomen Kulttuurirahaston palkinnon, jota hän arvosti suuresti. Hän järjesti palkinnon johdosta kotonaan pienimuotoisen vastaanoton, jolle minunkin oli kunnia ja ilo osallistua. Tein perille menemättömästä kirjeestäni näköiskopion, jonka nyt luovutin Pentille onnittelunani hänen saavuttamansa merkittävän tunnustuksen johdosta. Kirjeessä 15 vuotta aikaisemmin esittämäni ajatukset olivat tuolloin edelleen ajankohtaisia, ja koska ne ovat mielestäni sitä yhä vieläkin, otan kirjeen sellaisenaan pääosaksi tätä muistelukirjoitustani.

Professori Pentti Malaska
Turku, Helsinki ja maapallo
60 vuotta 11.4.1994

Vaasassa 2. pääsiäispäivänä 1994

Parahin Veli Pentti

Jo vanha kansanviisaus tietää, että on vain yksi keino elää pitempään: on vanhennuttava ja siinä ohessa täytettävä vuosia. Lapsi on kiinnostunut vuosiansa täyttymisestä joka vuosi. Tapahtuma merkitsee hänelle ystäviä, juhlia, lahjoja. Nuoruusiässä vuosien karttuminen on selvästi osa aikuistumisprosessia. Jokainen täyttynyt vuosi tuo nuorelle ihmiselle lisää kansalaisyhteisyyksiä, samalla myös velvollisuuksia ja vastuuta. Aikuisella lisävuosien karttumista ei yleensä noteerata kuin korkeintaan perhepiirissä. Ns. kypsän iän vaihe merkitsee jälleen muutosta. Erityisesti täysiä vuosikymmeniä täyttävän henkilön ympäristö ja keskeiset sidosryhmät osoittavat kiinnostusta näitä tapahtumia kohtaan.

Sinulle Pentti vuosikymmenten täytyminen ei merkitse tapahtumaa, josta haluaisit itse omalla kohdallasi tehdä numeroa. Vaikutuspiirissäsi on kuitenkin suuri joukko meitä, jotka haluamme tuoda julki sen valtavan merkityksen, mikä Sinun kuulumisellasi ystävä- ja työtoveripiiriimme on ollut ja on. Suomalaiskansallisen käyttäytymismallin mukaisesti näistä tärkeistä, oman elämänkaaren kannalta keskeisistäkin ihmissuhteista ei puhuta turuilla ja toreilla, vaan ne jätetään esimerkiksi syntymäpäiväpuheissa käsiteltäviksi. Tätä taustaa varten ymmärtän, että motivaatio tämän kirjekokoelman aikaansaamiseksi on ollut korkea.

Kun mietimme yhteistä mottoa tälle kirjekokoelmalle, nousi yksi ajatus ylitse muiden: ”Pentti Malaska – mies aina aikaansa edellä”. Sinun tyyliisi ei kuulu hiihdellä turistien kansoittamissa maastoissa latukoneella sileäksi höylättyjä latuja pitkin. Mieluummin hakeudut koskemattomiin erämaihin päästäksesi etenemään umpihangessa oman mielesi mukaan (joskus on kylläkin tullut mieleeni, että pitääkö tämän tapahtua useimmiten vaikeimman jälkeen ylämäkeen ja tuiskusaässä). Poikkeuksetta löydät kuitenkin mielenkiintoiset maastot ja reitit, perässätulijoita on pian joukoittain. Olen ollut siinä onnellisessa asemassa, että olen päässyt läheltä seuraamaan eräitä noista tutkimusretkistäsi, tutkimusretkikunnan jäsenenä tai muuten.

Suomen sähköenergian kulutuksen analysointia ja ennakointia käsittelevä väitöskirjatyösi 1960-luvulta on yksi aikasarja-analyysin pioneiritöitä Suomessa. Ekonomiset mallit olivat saaneet rinnalleen merkittävän kilpailijan ja täydentäjän.

Väitöskirjassasi konstruoitu mallirakennelma osoittautui tehokkaaksi välineeksi myös opetustyössä. Aikasarjan koostuminen erijaksoisista, osin deterministisistä, osin stokastisista komponenttiprosesseista osoittautui selkeäksi ja (pelkistettynä) riittävän yksinkertaiseksi otettavaksi käyttöön aina ekonomien perusopetusta myöten. Myöhemmin aikasarja-analyysistä on kehittynyt yksi empiirisen tilastotieteen valtaväylistä. Boxin ja Jenkinsin luomat ARMA- ja ARIMA-mallit sekä niiden pohjalle rakennetut tehokkaat tietokoneohjelmat ovat tuoneet aikasarja-analyysin nyttemmin kaikkien tutkijoiden ulottuville. Oli helppo omaksua näiden menetelmien käyttö omassa tutkimustyössänikin, kun aikasarja-analyysin perusideologia oli vanhastaan tuttu Sinun tutkimus- ja opetusmateriaalisi perusteella.

Tutkijankoulutusohjelmat ovat tämän päivän painopistealuetta suomalaisessa yliopistomaailmassa. Näin onkin hyvä, sillä aivan liian pitkään on edetty tohtoriksi ns. ”Iisalmen mallin” mukaisesti, ts. tutkija on saanut aiheen professoriltaan (tai keksinyt itse) ja on vetäytynyt tekemään sitä itseksen parhaaksi katsomallaan tavalla usein ilman todellista ulkopuolista ohjausta. Viime vuosikymmenen loppupuoli toi tohtori- ja tutkijakoulutusohjelmat – sekä yliopistokohtaiset että valtakunnalliset – suomalaisiin yliopistoihin.

Tässä mielessä tuntuu jotenkin historialliselta, että olen voinut olla mukana yhdessä ensimmäisistä systemaattisista tutkijankoulutusohjelmista, jollainen käynnistettiin toimestasi ja johdollasi Turun kauppakorkeakoulussa 1970-luvun alussa. Paitsi että ohjelma oli alallaan ensimmäisiä, se oli myös luonteeltaan ennakkoluuloton ja edistyksellinen: monitieteinen, opettajat ja opiskelijatkin monesta eri yliopistosta peräisin, julkaisemista ja kansainvälisyyttä alusta asti painottava. Eritäin voimakkaasti painotit myös tutkijayhteisön syntymisen tärkeyttä. Näin ohjelmasta tuli hyvin kokonaisvaltainen. Se piti sisällään paitsi työn niin myös huvia. Ekskursiot tieteellisine ja sosiaalisine ohjelmineen olivat koulutuksen keskeistä sisältöä. Olen iloinen ja ylpeä siitä, että voin todeta olevani tuon tohtorikoulutusohjelman tuote, vaikka muodolliset opinnäytteeni olenkin suorittanut toiseen korkeakouluun, Turun yliopistoon. Koulutusohjelman vaikutus on näkynyt vahvana myöhemmässä tutkimustoiminnassani. Ainakin 1970-luvun ajan tuon ohjelman ja Sinun välillesi voi sijoittaa yhtäläisyysmerkin.

Matematiikan termin ilmaistuna et ole juurikaan ollut kiinnostunut lokaaleista minimeistä tai maksimeista, tavoitteenasi on aina ollut globaali optimi. Maailmanlaajuinen ajattelu, huoli koko maapalloa koskevista ongelmista ja tarkastelun irrottaminen tästä päivästä kauas tulevaisuuteen on tehnyt Sinusta maailmankansalaisen, Rooman Klubin jäsenen, maailmanlaajuisten tulevaisuudentutkimusjärjestöjen johtohenkilön. Kaikella tällä on juurensa runsaan parin vuosikymmenen takana ajassa, jolloin näitä esille ottamiasi asioita ei vielä yleisesti koettu tärkeiksi,

ei muotiasioiksi, ei poliittista painoarvoa omaaviksi. Sinulle asioitten tarkastelun lähtökohta on kuitenkin aina ollut tutkijan, filosofin näkökulma. On ollut mykistävää seurata, miten paperiselle lautasliinalle luonnostelemasi ensimmäiset luonnonvarojen, inhimillisen toiminnan ja sen seurausvaikutusten kiertokulkukaaviot ovat myöhemmin tulleet vastaan merkittävinä tutkimuksina ja maailmanlaajuisina puheenvuoroina.

Kun kolme kuukautta sitten itse saavutin 50 vuoden merkkipaalan, jouduin lehtihaastatteluissa ja vastaavissa esittelemään omaa akateemista uraani. Mikä on vienyt työläisperheen lapsen, sukunsa ensimmäisen ylioppilaan professorin oppituolin haltijaksi: kunnianhimo, määrätietoinen työskentely vai mikä? Vastaus on mielestäni hyvin selväpiirteinen: määrätietoinen opiskelu ja työ elämän eri vaiheissa sekä onnellinen sattuma. Onnellinen sattuma koostui vielä kahdesta osatekijästä. Vuonna 1968 Turun kauppakorkeakoulussa vapautui assistentin toimi, mihin minut edellisen viranhaltijan toimesta suorastaan ”haettiin kotoa”. Ilman sitä olisin tuskin koskaan hakeutunut akateemiselle uralle, mielessä oli pikemminkin teollisuusmatemaatikon ammatti. Ja akateeminen urani olisi todennäköisesti jäänyt vain lyhyeksi kokeiluksi, ellet Sinä Pentti olisi sattunut olemaan tuleva esimieheni. Vaadittiin juuri sopivanlaatuiset olosuhteet, jotta pystyin tunnistamaan ja hyödyntämään sisimmässäni olevat tutkijanominaisuudet. Yleinen jatkokoulututtamissilmapiiri, sen piirissä syntynyt tutkijayhteisö sekä erityisesti meidän kahden välillä vallinnut, esimies-alainen, opettaja-oppilas-suhteesta täyden luottamuksen työtoveruus- ja ystävyys-suhteeksi kehittynyt yhteistyömme ratkaisi lopullisesti tulevan elämänurani. Tämän lisäksi ei ole tarvittukaan muuta kuin työtä ja sen tekemistä aina niin hyvin kuin on osannut.

Olen iloinen, että yhteytemme ovat vuosien saatossa säilyneet. Uuden ulottuvuuden siihen ovat viime vuosina tuoneet jatko-opiskelijamme, joiden töiden ohjaajina, tarkastajina ja arvioitsijoina olemme voineet yhdessä toimia. Olen ilokseni todennut, että ajatuksemme näillä yhteisen perusosaamisemme alueilla ovat edelleenkin yhdenmukaiset. Uusimman kesällä toteutuvan elämänmuutokseni jälkeen – kun kuvittelen jälleen voivani itsekini määrätä tekemisistäni – voisimmekohan suunnitella pitkästä aikaa yhteistä tutkimus-retkikuntaa tuntemattomiin maastoihin, vaikkapa umpihankeen? Kukapa tietää, jospa vielä.

Parhaimmat onnitteluni merkkipäivänäsi. Toivotan Sinulle hyviä ja menestyksenkäitä tulevia vuosia ja vuosikymmeniä.

Tuus, Ilkka

Osoittautui, että Pentti ilahdutti tästä näin jälkikäteen saamastaan tervehdyksestäni. Sain muutaman viikon kuluttua lämpimän kiitoskirjeen, jonka sisältö osoitti, että olimme kumpikin kokeneet nuo kirjeessä esiin tuomani asiat hyvin samalla tavalla. Lainaan tuosta Pentin kirjeestä yhden kappaleen:

Olipa siis suuri onni ja itselleni arvokas asia, että sain kirjeesi nyt Sinulta tässä yhteydessä. Kerrot siinä asioista, joiden arvon ja merkityksen olen itse tajunnut vasta jälkepäin. Se, mitä positiivista tapahtui tai saatiin aikaiseksi 1970-luvulla, koen, että sen me teimme yhdessä – enemmän kuin kenenkään muun kanssa tai yksinäni – jollakin hyvin onnistuneella tavalla toisiamme täydentäen. Uskoakseni tämä tunne meillä on aina ollut täysin molemminpuolinen, ja elämän varrella se on etsiytynyt uusiin tekoihin ja aikaansaamisiin. Futuran erikoisnumerostamme ja siinä olevasta artikkelistamme, joka toivottavasti leviää nyt laajemmalle kansainväliselle porukalle, voimme olla hyvillämme. Muistutan aina silloin tällöin itselleni Anatole Francen aforismista: Jos tahdot tehdä vain suuria tekoja etkä jotain, jonka voit tehdä tällä hetkellä, voi olla, ettet koskaan tee mitään.

Pentti viittaa tuossa kirjeotteessa 2000-luvulla uudelleen virinneeseen tiiviiseen yhteistyöhömmö tutkimuksen alueella. Tutkimuksemme käsittelevät tulevaisuudentutkimuksen metodologisia perusteita. Käsitelimme näitä kysymyksiä sellaisten otsakkeiden kuin ”tulevaisuuksienkaikkeus” ja ”futures universum” alla. Vuoden 1995 kirjeen lopussa esittämäni toive uusista avauksista yhteistyössämme oli siis toteutunut. Ne kantoivat hedelmää aina Pentin viimeisiin elinpäiviin asti, omassa ajattelussani ja tekemisissäni sen jälkeenkin ja yhä edelleen.